

Essays in Philosophy of Religion (Jostarhaye Falsafeh Din),
Iranian Association for Philosophy of Religion
Biannual Journal, Vol. 13, No. 1, Spring & Summer 2024, pp. 173-184
Paper Type: Brief Report

The Relationship between the Concept of Revelation and Logos as Natural or Rational Inspiration in Stoic Thought

Negar Ezhari*
Majid Yarian**, Raham Sharaf***

Abstract

Stoic theologia rationalis aligns with the totality of the causal order of the cosmos and situates itself at the intersection of nature, reason, and the sacred. In this framework, revelation is conceived as the gradual actualization of the universal Reason (Logos) within the individual mind—a process both rational and ethical, unfolding within the context of nature. Nature itself is a living and law-governed entity in which Logos is immanent. The individual human's nature forms part of the cosmic order, and God, nature, and humanity constitute an integrated whole. Within the shadow of Logos, the particular intellect (human reason) progresses toward its perfection, namely, union with the universal Reason; this actualization constitutes what may be termed rational revelation. Such revelation, in this perspective, is realized through a disciplined ethical practice, intellectual focus on apprehending the cosmic order, and the inner experience of unity with the universal Reason. This approach emphasizes harmony with the rational foundation of being rather than a disconnection from nature.

Keywords: Revelation, Stoic Philosophy, Nature, Cosmos, Logos, Universal Reason.

---

* Ph.D. student in Islamic Philosophy, Department of Philosophy, Faculty of Literature and Humanities, University of Zanjan, Zanjan, Iran. Ezharinegar20@yahoo.com

** Assistant Professor, Department of Philosophy, Faculty of Literature and Humanities, University of Zanjan, Zanjan, Iran (Corresponding author), m.yarian@gmail.com

*** Associated Professor, Department of Philosophy, Faculty of Literature and Humanities, University of Zanjan, Zanjan, Iran. rahamsharaf@gmail.com

Date Received: 12/01/2025, Date of Acceptance: 03/02/2025

 Copyright©2010, Iranian Association for Philosophy of Religion. This is an Open Access article. This work is licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License. To view a copy of this license, visit <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/> or send a letter to Creative Commons, PO Box 1866, Mountain View, CA94042, USA.

The Relationship between the Concept of Revelation and Logos as Natural or Rational Inspiration in Stoic Thought

Extended abstract

Stoic *theologia rationalis* aligns with the totality of the causal order of the cosmos and situates itself at the intersection of nature, reason, and the sacred. In this framework, revelation is conceived as the gradual actualization of the universal Reason (Logos) within the individual mind—a process both rational and ethical, unfolding within the context of nature. Nature itself is a living and law-governed entity in which Logos is immanent. The individual human's nature forms part of the cosmic order, and God, nature, and humanity constitute an integrated whole. Within the shadow of Logos, the particular intellect (human reason) progresses toward its perfection, namely, union with the universal Reason; this actualization constitutes what may be termed rational revelation. Such revelation, in this perspective, is realized through a disciplined ethical practice, intellectual focus on apprehending the cosmic order, and the inner experience of unity with the universal Reason. This approach emphasizes harmony with the rational foundation of being rather than a disconnection from nature.

Introduction

The question of the relationship between revelation and human reason has long occupied a central position in the philosophy of religion and philosophical epistemology. In revealed traditions, particularly within the Abrahamic religions, revelation is understood as a direct communication from God to select individuals, often surpassing the reach of natural reason and human experience (Motahhari, 2023: 124). While this understanding confers authority and sanctity to revelation, it also poses a fundamental challenge to philosophical rationalism regarding the possibility, mechanism, and epistemic legitimacy of revelation. Historically, attempts have been made to rationalize or naturalize revelation—from Neoplatonic philosophers who interpreted revelation as the manifestation of truth in the higher soul, to Islamic philosophers such as al-Farabi and Avicenna, who conceived revelation as a complete form of active intellect (Sa'idi Roshan, 1996: 35). These approaches, though differing in perspective, all seek to bridge the divide between reason and revelation.

This study, employing a descriptive-analytical methodology and a careful re-examination of foundational Stoic texts, aims to delineate the conceptual structure of

this rational inspiration—a structure that appears to reside at the intersection of nature, reason, and the sacred. The central issue under investigation concerns the manner in which this inspiration is realized and its relationship to the overarching causal order of the cosmos. If one conceives of revelation as the manifestation of absolute truth within the human sphere, two fundamental questions arise: first, does such manifestation require a discontinuity from the natural order? Second, can human reason, as part of nature and the rational order of existence, alone apprehend and receive such manifestation? The Stoic philosophical response to both questions is rigorously rational and coherent.

The Concept of Revelation and the Role of Nature in Rational Revelation

In the Stoic system, revelation is not a supernatural event but the gradual actualization of the universal Reason within the individual mind, occurring through rational and ethical praxis embedded in nature. Stoics, through detailed analyses of key concepts such as “nature,” “reason,” and “cosmic unity,” demonstrate the capacity of their school to develop a reason-centered model of receiving revelation—one that, although devoid of the supernatural and personal characteristics of prophetic revelation, is fully equivalent in ontological and epistemological terms. Within this framework, Logos is not merely the ordering principle of being but the universal Reason, the very essence of existence, active in all constituents, including the human intellect, through which a rational and causal relation with absolute truth is established (Aurelius, 2008: 104, 29).

Nature itself is a living and law-governed text in which Logos is woven (Mantzanas, 2018: 84). Possessing inherent divine qualities and functional properties, nature is intimately linked with God, such that God is synonymous with the cosmos, operating as the “cosmic Reason” within both nature and human life, with all entities ordered accordingly. Consequently, individual human nature is a microcosmic part of the cosmic order, illustrating that God, nature, and humanity form a coherent whole (Mantzanas, 2018: 83). Rational apprehension of the natural order thus constitutes a form of rational revelation: existence resembles a text authored by the universal Reason, with the particular intellect tasked with its reading and contemplation. Rational practice, therefore, extends beyond mere introspection to include a deep understanding of the structure of being and alignment with its laws. In this sense, nature is not merely an object of knowledge but a locus of rational revelation, observable in natural forms, the motions of elements, and the causal and teleological arrangements of beings. This perspective blurs the boundary between revelation and science, positioning reason as the instrument for reading existence

and comprehending universal Reason.

The Evolutionary Process of the Particular Intellect and the Ascension of Rational Revelation

In Stoic philosophy, the movement of the particular intellect toward universal Reason is an intensive, intrinsic process and constitutes the telos of reason itself (Witt, 1931: 103). This orientation reflects both causal and teleological relations: the particular intellect is inherently a potential carrier of the truth contained in Logos, the rational and formative principle of being. Universal Reason, as the active and creative cause, brings the particular intellect into the realm of possibility; yet this emanation is not a mere top-down imposition but a recursive and teleologically directed process that guides the particular intellect toward its perfection, namely, union with the universal Reason (B. Gould, 1965: 15–17). For a proper ontological understanding of this process, one must consider the Aristotelian principles of potentiality and actuality, reinterpreted within Stoicism. Logos functions as the law of nature, and nature's purpose is to operate according to these laws. Accordingly, both the human soul and nature itself move inherently and harmoniously with Logos, such that the particular intellect, grounded in potentiality, actualizes the universal Reason through a telos-aligned and harmonized progression. This harmony is neither a mystical union nor a mystical incarnation but an intellectual sharing and unification in which the individual mind is exposed to the radiance of truth, transitioning from potentiality to actuality. From this perspective, the particular intellect and universal Reason constitute two levels of a single rational reality. Universal Reason embodies necessary, absolute, and luminous truth, which not only generates the particular intellect but also guides it toward perfection. This guidance represents a rational and unitive attunement with the totality of existence, an internal apprehension wherein human reason transcends individual and material limitations to achieve an immediate and certain intuition of truth (Witt, 1931: 103–104). In this schema, reason and revelation are not opposed but appear in a progressive and developmental relationship: the particular intellect, through an inner trajectory of perfection, aligns with universal Reason, actualizing what is termed rational revelation. This perspective reintegrates what is beyond reason into the very structure of reason, rendering revelation its ultimate manifestation.

Conclusion

In light of the foregoing, revelation in this Stoic paradigm is neither exceptional nor supernatural but the outcome of the internal harmonization of human reason with the

rational structure of being, emphasizing rational unity rather than ontological discontinuity. Revelation, in this sense, is actualized through ethical and rational practice (Sandbach, 1975: 69). Through self-purification, alignment with nature, and the cultivation of wisdom, human reason attains the capacity for union with universal Reason, thereby enabling the reception of truth (Aurelius, 1906: 15–18). This process, in the context of Stoic epistemology, entails three fundamental stages: (1) ethical purification and removal of impediments of the soul; (2) the intellectual focus necessary for comprehending the order of the cosmos; and (3) the internal experience of unity with universal Reason, wherein the particular intellect attains clarity and actuality. This actualization constitutes what may be termed “rational revelation” in the Stoic philosophical system-i.e., the actualization of the continuum of universal Reason within the individual, independent of the supernatural or discontinuity from nature. A crucial distinction between Stoic rational revelation and Abrahamic prophetic revelation lies in the nature of the intellect’s relation to truth. This distinction manifests both ontologically and epistemologically. Accordingly, two forms of inspiration can be discerned: first, personal and selective inspiration associated with prophetic revelation in Abrahamic traditions, conveying a sacred message to particular recipients; second, rational and progressive inspiration in Stoicism, accessible to any individual pursuing the rational-ethical path to its telos. In prophetic revelation, the divine message descends with minimal mediation, perceived as exceptional, extraordinary, and beyond natural causality, often rendering human reason passive or subordinate. In contrast, Stoic rational inspiration is not received from above but manifests from within the intellect itself; reason provides the medium through which revelation unfolds, a process intrinsic, rational, and natural, realized as the intellect develops toward its full actualization. This approach acknowledges reason not as subordinate but as the very instrument of its own perfection. When the particular intellect, through discipline, contemplation, and purification, aligns with universal Reason, the union is achieved.

In sum, within the Stoic paradigm, revelation can be understood as the specific actualization of the particular intellect in the light of universal Reason—not a phenomenon beyond reason, but the fulfillment of its telos. This conception permits a reconsideration of the nature and mechanism of revelation within an immanent rational horizon, presenting a perspective in which revelation harmonizes with the rational foundations of existence rather than disrupting them.

References

Aurelius, Marcus (1906). *The Meditations of Marcus Aurelius*, London: J.M. Dent & Co., Dent

kahle/ Austin foundation.

Aurelius, Marcus (2008). *The Essential Marcus Aurelius*, Jeremy tarcher penguin, in library, print disabled, internet archive books china.

B.gould, Josiah (1965). "Reason in Seneca", *Journal of the History of Philosophy*, Vol. 3, No. 1, pp. 13-25.

Mantzanas, Michail (2018). "The Stoic Notion of "Living according to Nature" and its Influence on Arne Naess's Environmental Philosophy", *Proceedings of the XXIII World Congress of Philosophy*, Vol. 11. pp. 83-93.

Motahari, M. (2023). *An Introduction to the Islamic Worldview: Revelation and Prophethood*, 44th ed., Qom: Sadra Publications. [In Persian]

Ne'mati Pire'ali, D. (2012). "A Comparative Study of the Conception of Revelation in the Old Testament and the Holy Qur'an", *Journal of Comparative Theology, University of Isfahan*, 3(7), pp. 101-114. [In Persian]

Sa'idi Roshan, M. B. (1996). *An Analysis of Revelation from the perspective of Islam and Christianity*, first ed., Tehran: Andisheh Cultural Institute. [In Persian]

Sandbach, F. H. (1975). *The Stoics*, (Ancient Culture and Society), London: Chatto & Windus. Cloth.

Witt, R. E. (1931). "The Plotinian Logos and Its Stoic Basis", *The Classical Quarterly*, Vol. 25, No. 2, pp. 103-111.

جستارهای فلسفه دین، انجمن علمی فلسفه دین ایران
سال سیزدهم، شماره اول، بهار و تابستان ۱۴۰۳، صص ۱۷۳-۱۸۴
نوع مقاله: علمی □ ترویجی □ گردآوری □ کاربردی □ نقد و بررسی کتاب □ مقاله کوتاه علمی ■

نسبت میان مفهوم وحی و لوگوس به عنوان الهام طبیعی یا عقلانی در اندیشه رواقی

نگار اظهاری جنکانلو*

مجید یاریان کوپائی**، رهام شرف***

چکیده

وحی‌شناسی رواقی، هم‌راستا با کلیت نظام علی جهان و نقطه تلاقی طبیعت، عقل و امر قدسی است. ایشان وحی را تحقق تدریجی عقل کل در عقل فردی و فرایندی عقلانی و اخلاقی در بستر طبیعت می‌دانند. طبیعت، زنده و قانون‌مند است و لوگوس در آن جاری است. طبیعت فردی انسان، بخشی از طبیعت کیهانی است و خدا، طبیعت و انسان، اجزای یکپارچه جهان‌اند. عقل جزئی در سایه لوگوس، به سوی کمال خود، یعنی اتحاد با عقل کل می‌رود و این فعلیت، همان وحی عقلانی است. وحی در چنین نگرشی در پرتوی سلوکی مبتنی بر پالایش اخلاقی، تمرکز عقلی بر فهم نظم کل هستی و تجربه درونی وحدت با عقل کل، فعلیت می‌یابد. این نگاه، نه انقطاع از طبیعت، بلکه هم‌نوایی با بنیاد عقلانی هستی است.

کلیدواژه‌ها: وحی، فلسفه رواقی، طبیعت، کیهان، لوگوس، عقل کل.

* دانشجوی دکتری فلسفه و کلام اسلامی، گروه فلسفه، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه دولتی زنجان، زنجان، ایران، Ezharinegar20@yahoo.com

** استادیار گروه فلسفه، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه دولتی زنجان، زنجان، ایران (نویسنده مسئول)، m.yaryan@gmail.com

*** دانشیار گروه فلسفه، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه دولتی زنجان، زنجان، ایران، rahamsharaf@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۰/۲۳، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۱/۱۵

۱. مقدمه

پرسش از نسبت وحی با عقل انسانی همواره یکی از محوری‌ترین مسائل در حوزه فلسفه دین و معرفت‌شناسی فلسفی بوده است. در سنت‌های وحیانی، خاصه در ادیان ابراهیمی، وحی به منزله پیامی مستقیم از سوی خداوند به انسان‌هایی خاص تلقی می‌شود؛ پیامی که اغلب از منظر عقل طبیعی و تجربه انسانی، بیرون از دایره درک و تبیین قرار دارد (مطهری، ۱۴۰۲: ۱۲۴). این تلقی، گرچه به ایمان و تقدس وحی اصالت می‌بخشد، اما در برابر خردگرایی فلسفی با چالشی اساسی در تبیین امکان، سازوکار و مشروعیت معرفتی آن مواجه می‌شود. در طول تاریخ فلسفه، تلاش‌هایی برای عقلانی‌سازی یا تفسیر طبیعی وحی صورت گرفته است؛ از فیلسوفان نوافلاطونی که وحی را به‌عنوان تجلی حقیقت در نفس متعالی می‌فهمیدند، تا فلاسفه اسلامی چون فارابی و ابن‌سینا که وحی را صورت تامی از عقل فعال می‌دانستند (سعیدی روشن، ۱۳۷۵: ۳۵). این گرایش‌ها، هرچند از منظرهای مختلف، در تلاش‌اند تا گسست میان عقل و وحی را ترمیم کنند.

پژوهش حاضر، با رویکردی توصیفی-تحلیلی و بازخوانی موشکافانه متون بنیادین فلسفه رواقی، به بازشناسی دقیق ساختار مفهومی این الهام عقلانی می‌پردازد؛ ساختاری که به‌نظر می‌رسد در نقطه تلاقی میان طبیعت، عقل و امر قدسی جای می‌گیرد. با این حال، مسأله اساسی در کانون این بررسی ناظر به نحوه تحقق این الهام و نسبت آن با کلیت نظام علی جهان است. چنانچه وحی را به‌عنوان تجلی حقیقت مطلق در ساحت انسانی در نظر بگیریم، آنگاه دو پرسش بنیادین مطرح می‌شود: نخست، آیا این تجلی نیازمند انقطاع از نظام طبیعت است؟ و دوم، آیا عقل انسانی، به‌عنوان بخشی از طبیعت و نظام عقلانی هستی، می‌تواند به‌تنهایی حامل و دریافت‌کننده چنین تجلی‌ای باشد؟ پاسخ فلسفه رواقی به هر دو پرسش، پاسخی منطقی و عقلانی است.

۲. چیستی مفهوم وحی و نقش طبیعت در تحقق وحی عقلانی

وحی در این دستگاه فکری، نه رویدادی مافوق‌طبیعی، بلکه تحقق تدریجی عقل کل در عقل فردی است؛ فرایندی که در بستر طبیعت و به میانجی سلوک عقلانی و اخلاقی تحقق می‌یابد. رواقیون با تحلیلی مفصل از مفاهیم کلیدی همچون «طبیعت»، «عقل» و «وحدت کیهانی» نشان می‌دهند که این مکتب ظرفیت بسط مدلی عقل‌محور از دریافت حقیقت

وحی را داراست؛ مدلی که هرچند فاقد ویژگی‌های فراطبیعی و شخص‌وار وحی نبوی است، لیکن از منظر هستی‌شناسی و معرفت‌شناسی کاملاً معادل و هم‌سنگ آن قلمداد می‌شود. لوگوس، در این منظر، نه فقط عقل سامان‌دهنده هستی، بلکه عقل کل و ذات هستی‌بخشی است که در همه اجزاء، از جمله در عقل انسانی، حضوری فعال دارد و از طریق آن، رابطه‌ای صدور و عقلانی میان انسان و حقیقت مطلق برقرار می‌شود (Aurelius, 2008: 104, 29).

در منظومه فکری چنین فیلسوفانی، طبیعت متنی زنده و قانون‌مند است که لوگوس در تار و پود آن جاری است (Mantzanas, 2018: 84). این طبیعت، با ماهیتی الهی و ویژگی‌های ذاتی و کارکردی خاص خود، با خداوند پیوندی تنگاتنگ دارد؛ به گونه‌ای که خداوند همان جهان است و در قالب «عقل کیهانی» در دل طبیعت و حیات انسانی فعالیت می‌کند و همه‌چیز بر مبنای آن تنظیم شده است؛ بنابراین، طبیعت فردی انسان نیز بخشی از طبیعت کیهانی است و همین امر خود شاهدی بر این است که خدا، طبیعت و انسان همگی اجزایی یکپارچه از جهان‌اند (Mantzanas, 2018: 83). از این‌رو می‌توان گفت که درک عقلانی از نظام طبیعی، شکلی از وحی عقلانی است؛ گویی هستی کتابی است که عقل کل آن را نگاشته و عقل جزئی مأمور به خواندن و تأمل در آن است. در این چارچوب، سلوک عقلانی تنها به تأمل درونی محدود نمی‌ماند، بلکه شامل شناخت عمیق از ساختار هستی و هماهنگی با قوانین آن نیز هست. بدین‌سان، طبیعت نه تنها موضوع شناخت، بلکه خود می‌تواند جلوه‌گاه وحی عقلانی قلمداد شود؛ وحی‌ای که در صور طبیعی، حرکات عناصر و مناسبت‌های علی و غایی موجودات، قابل تأمل است. چنین نگاهی، مرز میان وحی و علم را درهم می‌ریزد و عقل را به مثابه ابزار قرائت هستی و درک عقل کل درمی‌یابد.

۲-۱ فرآیند حرکت تکاملی عقل جزئی و استعلای وحی عقلانی

در اندیشه رواقی، حرکت عقل جزئی به سوی عقل کل، حرکتی اشتدادی و درونی است، و این انطباق نه امری استثنایی یا فوق‌طبیعی، بلکه غایت خود عقل است (Witt, 1931: 103). بنابراین، چنین مناسبت‌گویای رابطه‌ای علی و غایی است؛ به این معنا که عقل جزئی در ذات خود بالقوه حامل آن حقیقتی است که لوگوس به عنوان اصل عقلی و هستی‌بخش دربردارد. عقل کلی به منزله علت فاعلی و هستی‌بخش، عقل جزئی را در ساحت امکان پدید می‌آورد؛

اما این صدور، صرفاً حرکت از بالا به پایین نیست، بلکه با روندی بازگشتی و غایت‌مند، عقل جزئی را به سوی کمال خود، یعنی اتحاد با عقل کلی، سوق می‌دهد (B. Gould, 1965: 15-17). البته برای تبیین هستی‌شناختی این فرآیند نیز، بهتر است به اصل امکان و فعلیت، که از سنت ارسطویی اخذ شده و در نظام رواقی دگرگون شده است، توجه کرد. لوگوس‌ها به‌عنوان قانون طبیعت تلقی می‌شوند و یکی از اهداف طبیعت این است که مطابق با آنها حرکت کند. برهمن اساس، هم نفس انسانی و هم طبیعت به‌گونه‌ای درونی و هماهنگ با لوگوس‌ها حرکت می‌کنند، بدین نحو که عقل جزئی، بر پایه این اصل، نحوه‌ای از امکان است که با حرکت اشتدادی و هم‌نوا با لوگوس، به فعلیت عقل کل نائل می‌شود. این هم‌نواپی، نه نوعی حلول یا اتحاد صوفیانه، بلکه اشتراک و اتحاد در سطح عقلانی وجود است؛ اتحادی که عقل فردی را در معرض تابش نور حقیقت قرار می‌دهد و آن را از ظرفیت بالقوه به تحقق فعلی می‌رساند. از این منظر، عقل جزئی و عقل کل دو سطح از یک حقیقت عقلانی‌اند؛ عقل کل همان حقیقت ضروری، مطلق و نورانی است که عقل جزئی را نه تنها ایجاد، بلکه در مسیر کمال نیز هدایت می‌کند. فرآیند این هدایت، از منظر رواقی، یک تشرّف عقلانی و وحدت‌گرایانه با کلیت وجود است؛ ادراک درونی که در آن عقل انسانی، از محدودیت‌های فردی و مادی فراتر رفته و به شهود درونی و یقینی حقیقت نائل می‌شود (Witt, 1931: 103-104). از این رو، این رابطه هم از سنخ صدور، هم از سنخ غایت و هم از سنخ مشارکت وجودی قابل تحلیل است. لازم به یادآوری است که در اینجا عقل و وحی، نه در تعارض، بلکه در نسبت اشتدادی و تکاملی ظاهر می‌شوند. عقل جزئی با طی سیر درونی کمال، همسو با عقل کل به فعلیت می‌رسد و این فعلیت‌یابی، همان وحی عقلانی است. چنین نگرشی، امری فراسوی عقل را به درون ساختار عقل بازمی‌گرداند و وحی را تجلی غایی آن می‌سازد.

۳. نتیجه‌گیری

با توجه به آنچه که گذشت می‌توان چنین گفت که؛ وحی در این الگوی فکری، نه امری استثنائی و مافوق‌طبیعی، بلکه نتیجه‌ی هماهنگی درونی عقل انسان با ساختار عقلانی هستی است؛ امری که به جای گسست هستی‌شناختی، بر وحدت عقلانی تأکید دارد. به بیان دقیق‌تر وحی در چنین نگرشی در پرتو سلوک اخلاقی و عقلانی تحقق می‌یابد. به این معنا، عقل

انسان به شرط تصفیه نفس، هماهنگی با طبیعت و ارتقاء به مرتبه حکمت، ظرفیت اتحاد با عقل کلی را می‌یابد و این اتحاد، زمینه‌ساز دریافت حقیقت خواهد بود. بنابراین، این فرآیند در راستای معرفت‌شناسی رواقی مستلزم سه مرحله بنیادین است: نخست، پالایش اخلاقی و زدودن موانع نفسانی؛ دوم، تمرکز عقل در راستای فهم نظم کل هستی؛ و سوم، تجربه درونی وحدت با عقل کل که در آن عقل فردی به شفافیت و فعلیت می‌رسد. چنین فعلیت‌یابی‌ای، همان چیزی است که می‌توان آن را «وحی عقلانی» در منظومه فکری و فلسفی رواقی خواند؛ به این معنا که تحقق پیوستار عقل کلی در ساحت فردی، بی‌نیاز از امر فوق‌طبیعی یا انقطاع از طبیعت است. در این نگاه، تفاوت بنیادین وحی رواقی با وحی در سنت‌های ابراهیمی، در نوع رابطه عقل با حقیقت نهفته است. این تمایز نه تنها در سطح هستی‌شناختی، بلکه در سطح معرفت‌شناسی نیز آشکار است. از این رو، با تکیه بر این بنیان، می‌توان تمایزی ظریف اما بنیادین میان دو گونه الهام قائل شد: نخست، الهام شخصی و گزینشی که در سنت‌های ابراهیمی با وحی نبوی پیوند دارد و حامل پیام قدسی برای مخاطبانی معین است؛ و دوم، الهام عقلانی و اشتدادی که در منظومه رواقی نه در انحصار فردی خاص، بلکه در دسترس هر انسانی است که مسیر عقلانی - اخلاقی خویش را تا به غایت بپیماید. در وحی شخصی، پیام الهی با قطع واسطه‌ها و با اراده‌ای متعالی نازل می‌شود؛ به عبارتی، به مثابه امری خاص، استثنایی و وابسته به رخدادهای مافوق طبیعت و فراتر از عقل فهمیده می‌شود که عقل اغلب در برابر آن در جایگاه تابع یا ضعف قرار می‌گیرد. اما در الهام عقلانی رواقی، حقیقت نه نازل، بلکه متجلی می‌شود و خود عقل بستر ظهور وحی است؛ وحی‌ای که فرآیندی درون‌زاد، عقلانی و طبیعی است؛ یعنی درون ذات عقل جزئی نهفته بوده و با رشد آن به منصف ظهور می‌رسد. این نگرش نه تنها عقل را نادیده نمی‌گیرد، بلکه تحقق آن را غایت خود می‌انگارد؛ آن‌گاه که عقل جزئی در پرتو ریاضت، تأمل و تطهیر با عقل کل هماهنگ می‌شود. این تمایز، از یک سو بیانگر تفاوت در ساختار معرفتی این دو رویکرد است و از سوی دیگر، بازتابی از اختلاف در نگرش به انسان و ظرفیت‌های ذاتی او می‌باشد. در واقع، در سنت ابراهیمی، وحی امری است که به انسان عطا می‌شود (نعمتی پیرعلی، ۱۳۹۱: ۱۰۲)؛ در حالی که در سنت رواقی، وحی حاصل شکوفایی بالقوه‌ای است که همواره در جان او نهاده شده است. مختصر آنکه، در الگوی رواقی، وحی را می‌توان صورت خاصی از فعلیت یافتن عقل جزئی در پرتو عقل کل دانست؛ نه امری فراسوی عقل، بلکه تحقق غایت آن. چنین تلقی‌ای، امکان بازاندیشی در چیستی و

چگونگی وحی را در افق عقلانیتی درون‌ماندگار فراهم می‌آورد و نگاهی نو به نسبت عقل و وحی پیش می‌نهد؛ نگاهی که در آن، وحی نه انقطاع از طبیعت، بلکه هم‌نوایی با بنیاد عقلانی هستی است.

منابع

سعیدی روشن، محمدباقر (۱۳۷۵). *تحلیل وحی از دیدگاه اسلام و مسیحیت*، چاپ اول، تهران: مؤسسه فرهنگی اندیشه.

مطهری، مرتضی (۱۴۰۲). *مقدمه‌ای بر جهان‌بینی اسلامی / وحی و نبوت*. چاپ ۴۴، قم: نشر صدرا.
نعمتی پیرعلی، دل آرا (۱۳۹۱). «تطبیق انگاره وحی در عهدین و قرآن کریم»، *مجله الهیات تطبیقی دانشگاه اصفهان*، سال سوم، شماره هفتم، صص ۱۱۴-۱۰۱.

Aurelius, Marcus (1906). *The Meditations of Marcus Aurelius*, London: j.m Dent & co25, Dent kahle/ Austin foundation.

Aurelius, Marcus (2008). *The Essential Marcus Aurelius*, Jeremy tarcher penguin, in library, print disabled, internet archive books china.

B.gould, Josiah (1965). "Reason in Seneca", *Journal of the History of Philosophy*, Vol. 3, No. 1, pp. 13-25.

Mantzanas, Michail (2018). "The Stoic Notion of "Living according to Nature" and its Influence on Arne Naess's Environmental Philosophy", *Proceedings of the XXIII World Congress of Philosophy*, Vol. 11. pp. 83-93.

Sandbach, F. H. (1975). *The Stoics*, (Ancient Culture and Society), London: Chatto & Windus. Cloth.

Witt, R. E. (1931). "The Plotinian Logos and Its Stoic Basis", *The Classical Quarterly*, Vol. 25, No. 2, pp. 103-111.